

УДК 336.717.061

Ю. П. Макаренко,

д. е. н., професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

О. Ю. Чичмар,

студентка 6 курсу, магістр,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

ПРОБЛЕМИ ТА РИЗИКИ КРЕДИТУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ КОМЕРЦІЙНИМИ БАНКАМИ УКРАЇНИ

Y. Makarenko,

Doctor of Economic sciences, professor, The Dniprovs'kyi National University named after Oles' Gonchar

O. Chychmar,

6th year student, master, The Dniprovs'kyi National University named after Oles' Gonchar

THE PROBLEMS AND RISKS OF CORPORATE LENDING BY COMMERCIAL BANKS OF UKRAINE

У статті розглянуто проблеми та ризики кредитування юридичних осіб комерційними банками України, проведено аналіз кредитування банками України 2011—2016 роки, виявлено основні зовнішні та внутрішні негативні фактори, які сприяють процесам кредитування у банківській системі, а також наведено заходи для покращення умов кредитування та зниження кредитних ризиків українських банків.

This article describes the challenges and risks of corporate lending by commercial banks of Ukraine, the analysis of Bank lending to Ukraine 2011—2016 identified key external and internal negative factors that contribute to processes loans in the banking system, and provides steps to improve credit conditions and reduction of credit risks of Ukrainian banks.

Ключові слова: кредити, ризики, юридичні особи, банківська система.

Key words: credit, risk, legal entity, banking system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Один з найважливіших важелів розвитку кредитних відносин України — це визначення оптимальних умов і способів кредитування, на основі яких будуються і розвиваються відносини між банком і позичальником коштів. Такі умови мають організувати економічні взаємовідносини суб'єктів кредитування як рівноправних партнерів, що мають спільні економічні інтереси в досягненні максимального ефекту в процесі здійснюваних операцій, що в подальшому стає стимулом для всієї економіки.

Незважаючи на велику кількість досліджень, кредитна діяльність потребує постійного аналізу в сучасних умовах розвитку країни. Адже сучасний аналіз є умовою для якісного управління кредитною діяльністю, тому що саме кредити складають переважну частину активів і потрібно постійно відстежувати стан кредитування задля оцінки економічного становища держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В умовах сьогодення банківські установи дещо уповільнили свою діяльність на ринку кредитування, що є

безумовним наслідком економічних та політичних процесів, які похитнули економіку нашої держави.

1. Проблематиці банківського кредитування присвячено чимало праць вітчизняних економістів серед них: Вовк В.Я., Кігель В.Р. [5], Кльоба Л. [6], Коршикова Т.В. [10], Копбаева Г.Ш. [9], Лагутін В.Д. [12], Максотов Ю.Г. [13], Юркевич О.М., але прогалини та невизначеність у цьому питанні потребують подальших досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Ситуація, яка склалась на сьогодні є ще більш складною. Політика рефінансування банків з боку Національного банку України у 2015—2016 рр. не покриває дефіцит ліквідності банківської системи і, фактично, зупиняє кредитування реального сектору економіки. Проте питання управління банківськими ризиками, із яких кредитний ризик займає основне місце, як завжди залишаються особливо актуальними. Практичні аспекти діяльності українських банків, особливо у докризовому періоді, демонструють недостатню занепокоєність управлінського складу вітчизняних комерційних фінансово-кредитних установ до можливості масового неповернення наданих кредитів, і, як наслідок, нарощуван-

Таблиця 1. Динаміка кількості діючих в Україні банків, 2011–2016 рр.

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість банків у Державному реєстрі (на кінець періоду)	194	198	176	182	182	147
Виключено з Державного реєстру банків за рік	6	0	26	2	2	5
Кількість банків, які мають банківську ліцензію (на кінець періоду)	176	176	175	179	162	118
Кількість банків, що знаходиться у стадії ліквідації	18	21	22	19	24	64

Джерело: побудовано авторами на основі звітності.

Таблиця 2. Динаміка кредитного портфеля і резерву під кредитні ризики банків в Україні (2011–2016 рр.)

Назва показника	На початок року					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кредитний портфель:	747348	755030	825320	815327	911402	1006400
а) млн грн						
б) у % до попереднього періоду	94,3	101,1	109,3	98,8	111,7	110,4
Резерв за кредитними операціями:	99238	112965	118041	132105	122404	205305
а) млн грн						
б) у % до кредитного портфеля	13,2	16,2	14,7	16,2	13,4	20,4
в) у % до попереднього періоду	223,0	113,8	104,5	111,9	92,65	167,7

Джерело: побудовано авторами на основі звітності.

ня обсягів кредитної заборгованості в кредитному портфелі банків.

У країні в теперішній час найбільшу загрозу зумовлює виникнення проблеми масового неповернення кредитів, нестабільного курсу гривні, внаслідок чого населення починає у надвеликих обсягах переводити свої заощадження в іноземну валюту, що також сприяє посиленню кризових явищ в економіці, неадекватна депозитна політика банків, які на сьогоднішній день пропонують вкладати кошти під завищені відсотки. Все це вказує на необхідність вжиття рішучих та ефективних заходів для зниження кредитних і ринкових ризиків банків та підтримання їх фінансової стійкості, що і зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У ринковій економіці роль кредиту найбільшою мірою проявляється в оптимізації пропорцій суспільного відтворення.

Роль кредиту — це результат "роботи" його функцій, що проявляється у забезпеченні потреб додатковими коштами позичальників для нормального здійснення виробничої та іншої діяльності, грошових розрахунків, уникаючи неплатежів, запровадження передових технологій та новітньої техніки у виробництво, вирішення житлової проблеми тощо.

Кредитування є однією з традиційних банківських операцій. Можна говорити про виняткове значення таких операцій для банку, адже прибутки від їх здійснення не лише займають одну з провідних місць у структурі банківських доходів, а й формують загальну стратегію розвитку підприємства [6].

У 2016 році група найбільших установ (I група) збільшилася з 15 до 16 банків, група великих (II група) — із 17 до 19. У першу групу на 16 місце потрапив ОТП Банк, активи якого перевищили 21 млрд гривень. До групи найбільших також входять ПриватБанк, Ощадбанк, Укрексімбанк, Дельта Банк, Промінвестбанк, Райффайзен

Банк Аваль, Укрсоцбанк, Сбербанк Росії, Альфа-банк, Надра Банк, ПУМБ, ВТБ Банк, "Фінанси і Кредит", УкрСиббанк, Укргазбанк.

З групи великих банків випали Всеукраїнський банк розвитку та БТА Банк. При цьому в неї потрапили Сітібанк (8 місце в групі), Мегабанк, ПлатинумБанк і Діамантбанк (із 16 по 18 місце). Крім того, свій статус великого банку зберегли "Креді Агріколь", "Фінансова ініціатива", "Південний", VAB банк, Фідобанк, Імексбанк, ІНГ Банк Україна, "Хрещатик", "Київська Русь", Родовід Банк, "Кредит Дніпро", Златобанк, Укрінбанк, Універсалбанк, КРЕДОБАНК.

У групі середніх (III група) тепер 33 банки, а не 22, як рік перед тим. Із торішньої групи невеликих у неї потрапили Енергобанк, банк "Ренесанс-Капітал", "Київ", Акцент-банк, Марфін Банк, "Аркада", VS Bank, "Національний кредит", Кредит Європа Банк, Індустріалбанк, Ідея Банк, Міжнародний інвестиційний банк, ТАСком-банк, Піреус банк МКБ, Фортуна-банк, Банк інвестицій і заощаджень, банк "Схід" і ПроКредит банк.

У групі невеликих (4 група) стало 95 банків замість 122.

Однак за досліджуваний період у структурі банківського сектора відбулися досить вагомі зміни у кредитному портфелі: окреслилася тенденція щодо збільшення обсягів протермінованості позичкової заборгованості за кредитами установ банківської системи України, яка зберігається досі, тоді як обсяги кредитних вкладень часто коливаються (табл. 2).

Під час діагностичного обстеження 20 найбільших банків, проведеного Національним банком, було встановлено, що частка кредитів з негативно класифікованою заборгованістю становить 53%. Діагностичне обстеження 20 найбільших банків дозволило встановити реальну картину якості кредитного портфеля банківського сектора. Частка цих банків у загальному кредитному портфелі банківського сектора склала 73% на дату діагностики (1 квітня 2016 р.). Дані, отримані НБУ, певною мірою відрізняються від даних регулярної

Таблиця 3. Показники кредитного портфеля та проблемної заборгованості банківської системи в Україні протягом 2012—2016 рр.

Роки	Кредитний портфель, млн грн	Темп приросту кредитного портфеля, %	Проблемні кредити, млн грн	Темп приросту проблемних кредитів, %	Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі, %
01.01.2013	755030	1,03	84851	21,33	11,24
01.01.2014	825320	9,31	79292	- 6,55	9,61
01.01.2015	815327	-1,21	72520	-1,09	8,89
01.01.2016	911402	11,78	70178	-3,23	7,7
01.01.2017	1006358	10,41	135858	93,59	13,5

Джерело: побудовано авторами на основі звітності.

Таблиця 4. Аналіз дохідності банківської системи України, 2011—2016 рр., млн грн

Рік	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Доходи, млн грн	136848	142778	150449	168888	210201	199193
Видатки, млн грн	149875	150486	145550	167452	263167	265793
Результати діяльності прибуток/збиток, млн грн	-13027	-7708	4899	1436	-52966	-66600
Рівень рентабельності (збитковості) активів	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-5,46
Рівень рентабельності (збитковості) капіталу	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-30,46	-51,91

Джерело: побудовано авторами на основі звітності.

фінансової звітності, яка оприлюднюється банками, оскільки окремі банки некоректно відбивали якість активів.

До негативно класифікованої заборгованості належать кредити 4-ї та 5-ї категорій якості. До 4-ї категорії належать кредити, рівень настання дефолту за якими оцінюється в діапазоні 51—99%, а до 5-ї категорії належать стандартні кредити.

Темпи зростання резервів під кредитні операції банків значно перевищували приріст їх кредитних вкладень упродовж 2012—2014 років, за підсумками 2015 р. зафіксовано зменшення кредитного портфелю банків на 5,7%, тоді як резерв під кредитні ризики зріс більш як у 2,3 рази, що свідчить про суттєве погіршення стану кредитного портфеля банків за рівнем ризику.

Більшість науковців та аналітиків ситуацію, що склалась на вітчизняному ринку кредитування пояснюють наслідками фінансової кризи 2014—2016 рр. З цим важко сперечатись, але, на нашу думку, світова фінансова криза лише посилила глибокі негативні тенденції на вітчизняному ринку кредитування, а першопричиною стрімкого погіршення виконання кредитних угод стало нехтування з боку банків основними принципами управління кредитним ризиком з одночасним надто швидким нарощуванням кредитного портфелю.

У умовах світової фінансової кризи 2013—2015 рр. суттєво послабилась стійкість банківського сектора України. Зниження платоспроможності багатьох вітчизняних підприємств-позичальників призвели до зростання частки проблемних кредитів у структурі кредитних портфелів (табл. 3).

На 01.01.2013 року вже 11,24%, тобто зросла на 8,97%. В абсолютному вираженні обсяг проблемних кредитів банківської системи України збільшився за 2013—2015 роки на 129501 млн грн або в 21 раз.

Збільшення частки проблемної заборгованості кредитного портфеля банківської установи безпосередньо впливає на результати її діяльності.

З метою глибшого розуміння цього впливу проаналізуємо дохідність банківської діяльності у 2013—2016 роках (показники чистого прибутку та процентної маржі, табл. 4). За результатами діяльності у 2016 році банківська система задекларувала збитки 53 млрд грн, що свідчить про помилки менеджменту та нездатність реагувати на виклики зовнішнього середовища.

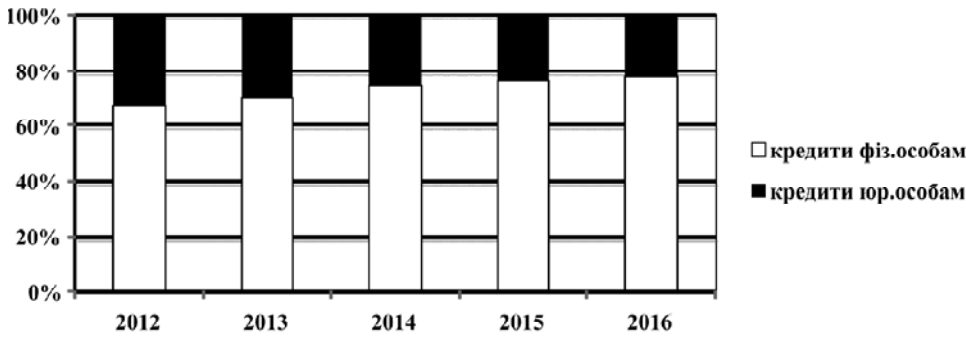
За даними НБУ, станом на 01.04.2017 сукупні резерви під знецінення позик 148 банків, які мають банківську ліцензію на здійснення операцій, становили 298,48 млрд грн, або 32 % щодо самої заборгованості за кредитами, що свідчить про збереження низької якості кредитного портфеля банківської системи України в умовах сьогодення.

Світовий досвід продемонстрував, що ситуація, яка склалась в Україні є нетиповою. У більшості країн світу фінансово-кредитні установи активно реформують власні системи ризик-менеджменту, що дає змогу не допустити нарощування проблемної заборгованості, а також забезпечує підприємства необхідними кредитними ресурсами за прийнятною ціною [10, с. 17].

Слід зазначити, що дані рейтингових агентств, як світових, так і національних щодо оцінювання рівня проблемних кредитів істотно відрізняються від офіційної статистики НБУ і визначаються в межах від 20% до 50% [6, с. 8]. Такі розбіжності у показниках зумовлені різними методичними підходами, наприклад НБУ не враховує реструктуровані і пролонговані кредити, які також є проблемними [7, с. 38].

Результати оцінювання рівня проблемних кредитів представлені у дослідженнях таких міжнародних рейтингових агентств, як "Moody's", "Standart & Poor's" і "Fitch Ratings". Серед національних агентств можна виділити "Кредит-Рейтинг" та Асоціацію учасників колекторського бізнесу в Україні (АУКБ). Так, за даними агентства "Moody's" частка проблемних кредитів у 2015 році становила 35% від загального обсягу кредитного портфеля банків. За інформацією агентства "Fitch Ratings" частка проблемних кредитів у вітчизняній банківській системі коливається в межах від 40 до 45% від загальної суми кредитів [2].

Вважаємо, що ситуація, яка склалась у банківській системі України з приводу якості кредитного портфелю зумовлена недостатністю уваги щодо фінансової інформації та відсутності стандартизованих вимог до банків у частині формування резервів за кредитними операціями. Достовірність оцінювання НБУ реального

Рис. 1. Динаміка структури кредитного портфелю за статусом позичальника протягом 2013—2017 років

Джерело: побудовано авторами на основі звітності.

стану проблемних кредитів викликає сумніви, адже під час дослідження нами були виявлені розбіжності в оцінках рівня проблемності кредитів, що зумовлює необхідність удосконалення методики оцінювання рівня проблемних активів загалом та кредитів зокрема. Офіційні дані про резерви під кредити не відображають повною мірою якість банківських кредитних портфелів, оскільки менеджменту банків не вигідно визнавати існування проблемної заборгованості, оскільки згідно з нормативами НБУ, вона повинна покриватися адекватними резервами.

Розглянемо аналіз структури кредитного портфелю.

Отже, на основі рисунку 1 можна зробити висновок, що протягом останніх років кредитний портфель повністю зосереджено в сегменті гривневих кредитів юридичним особам. Частка кредитів фізичним особам постійно зменшується.

На рисунку 2 можна прослідкувати динаміку співвідношення короткострокових та довгострокових кредитів юридичним особам.

З наведеного рисунку 2 видно, що динаміка кредитів по строкам погашення незначна. Дещо зменшилися кредити на строк до 1 року та збільшилися на строк більше 5 років. Така ситуація є досить позитивною, бо може забезпечити стабільність комерційних банків у довгостроковому періоді.

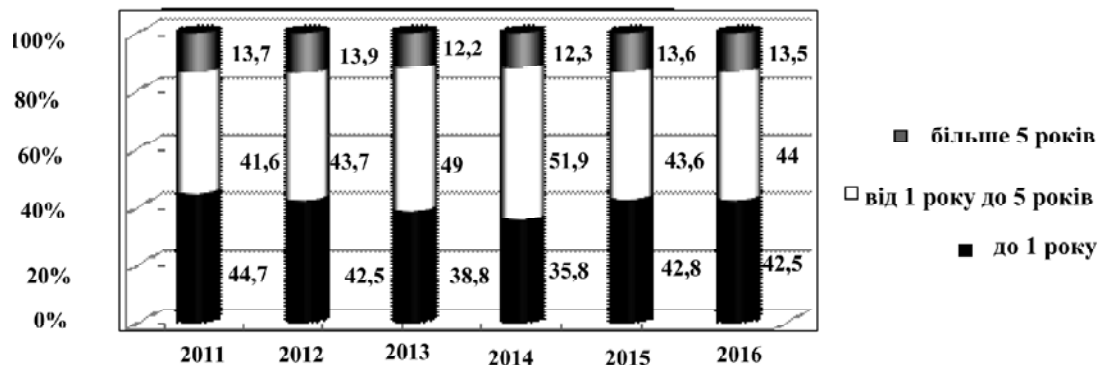
Якщо на початок 2017 року загальна прострочена заборгованість становила 22,1% від кредитного портфелю, то за даними на 01.02.2017 вона збільшилася до 22,8% і склала 218,4 млрд грн (+11 млрд грн за січень

2017 року). Рівень простроченої заборгованості по кредитах нефінансових корпорацій на початок лютого становив 20,47%, а на початок березня підвищився до 22,28%. При цьому з видів економічної діяльності, які формують значну частку кредитного портфелю (понад 1%), найбільш високий рівень прострочення (83%) спостерігається по кредитах підприємств хімічної промисловості. Також істотний

рівень прострочення (42,6%) у металургії. При цьому кредити металургійних підприємств формують 4,5% кредитного портфелю реального сектора економіки.

Рівень простроченої заборгованості підприємств харчової промисловості склав на 01.03.2017 32,7% (кредити "харчовиків" складають 6,5% загального портфелю). Найбільша частина кредитів (25,7% портфелю) видана підприємствам оптової торгівлі. Рівень простроченої заборгованості цього портфелю становить 15,6%. На сільське господарство припадає близько 6% виданих кредитів, а прострочена заборгованість складає 12,8% від їх суми. Однак варто мати на увазі, що в якості простроченої заборгованості враховується не вся сума проблемного кредиту, а тільки та частина, яка на цей момент вже вийшла на прострочення відповідно до графіка погашення, тому показник частки простроченої заборгованості це, так би мовити, тільки "верхівка айсбергу".

Більш адекватне уявлення про обсяг проблемної заборгованості можна отримати, аналізуючи індикатори фінансової стійкості, які щоквартально публікуються НБУ. Станом на 01.01.2017 частка непрацюючих кредитів (IV-V категорія якості) склала 28,03% від кредитного портфелю. За 2016 рік їх частка в кредитному портфелі зросла на 9% (+119,4 млрд грн). У результаті на початок 2017 року сума непрацюючих активів (за вирахуванням резервів) перевищила регулятивний капітал банківської системи на 29%. Для порівняння: на початок 2016 року непрацюючі активи становили 61% від регулятивного капіталу. За експертними оцінками багатьох фінансових аналітиків, реальний рівень проблем-

Рис. 2. Динаміка структури кредитів наданих комерційними банками юридичним особам за строками погашення за 2012—2017 роки

Джерело: побудовано авторами на основі звітності.

ної заборгованості в кредитних портфелях значної кількості банків перевищує 40%. І поточна економічна ситуація поки не дає приводу для позитивних прогнозів — найімовірніше, в найближчій перспективі тенденція погіршення якості активів збережеться.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки дослідженого, можна стверджувати, що розвиток кредитування нині в нашій країні знижується. Тенденції зміни якості кредитного портфеля банківської системи України оптимізму поки не викликають. Скорочується кількість фінансових установ, знижується кількість виданих споживчих та іпотечних кредитів. Зростають процентні ставки за кредитами.

Визначено, що головним фактором, що впливає на сучасну кредитну діяльність банків в Україні є політична та соціальна нестабільність. Адже банківське кредитування для розвитку потребує досягнення умов макроекономічної стабільності. Для покращення ситуації в кредитуванні потрібно стабілізація економічних, політичних, соціальних умов та підтримка держави всього банківського сектору економіки.

Література:

1. Андрианов В. Ограничение банковских рисков: рекомендации Базельского комитета и обязательные нормативы деятельности банков // Банковское дело. — 2004. — № 10. — С. 47—55.
2. Закон України "Про банки та банківську діяльність" від 7 грудня 2015р. №2121-III (зі змін. І доп.).
3. Закон України "Про заставу" від 4 жовтня 2015 р. № 2654 (зі змін. І доп.).
4. Камінський А. Експертна модель кредитного скорингу позичальника банку // Банківська справа. — 2008. — № 1. — С. 75—81.
5. Кігель В.Р. Про визначення оптимального кредитного портфеля банку в умовах ризику неповернення коштів позичальниками // Вісник Національного Банку України. — 2013. — № 1. — С. 15—17.
6. Кльоба Л. Принципи, функції і методи управління банківською діяльністю // Вісник Національного банку України. — 2012 — № 10. — С. 40—44.
7. Ковальчук А.Т. Банківський кредит: засоби повернення. — К.: Т-во "Знання", КОО, 2001. — 150 с.
8. Колоколова О. Оптимизационное моделирование кредитного портфеля // Банковский менеджмент.- 2013. — № 4. — С. 29—34.
9. Копбаева Г. Ш. Управление кредитными рисками // Деньги и кредит. — 2012. — № 1. — С. 48—50.
10. Коршикова Т. В. Контроль та управління ризиками в кредитній діяльності банків // Вісник Національного Банку України. — 2013. — № 1. — С. 24—25.
11. Кручок С. Кредитна ставка як індикатор кредитних ризиків // Банківська справа. — 2002. — № 1. — С. 6—11.
12. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: навч. посіб. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: "Знання", КОО, 2012. — 215 с.
13. Максutow Ю.Г. Ценообразование на кредитные продукты — составляющая кредитной политики коммерческого банка // Финансы. — 2003. — № 3. — С. 24—27.
14. Міщенко В., Пластун В. Моніторинг позичок у сучасній банківській практиці України // Вісник Національного Банку України. — 2012. — № 8. — С. 9—13.
15. <http://www.bank.gov.ua> — Офіційний Інтернет-сайт Національного банку України, 2017.
16. <https://nfp.gov.ua> — Офіційний Інтернет-сайт національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, 2017.

References:

1. Andrianov, V. (2004), "Restriction of Banking Risks: Recommendations of the Basel Committee and Mandatory Bank Performance Standards", Banking, vol.10, pp. 47—55.
  2. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On Banks and Banking Activity", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (Accessed 01 december 2017).
  3. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On the Pledge", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2654-12> (Accessed 01 december 2017).
  4. Kaminsky, A. (2008), "Expert model of credit scoring of the borrower of the bank", Banking, vol.1, pp. 75—81.
  5. Kigel, V.R. (2013), "About determination of optimal loan portfolio of the bank in the conditions of risk of non-repayment of funds by borrowers", Bulletin of the National Bank of Ukraine, vol. 1, pp.15—17.
  6. Klobova, L. (2012), "Principles, functions and methods of banking management", Bulletin of the National Bank of Ukraine, vol.10, pp.40—44.
  7. Kovalchuk, A.T. (2001), "Bank loan: means of return", Knowledge, p. 150.
  8. Kolokolova, O. (2013), "Optimization Modeling of the Credit Portfolio", Banking Management, vol. 4, pp. 29—34.
  9. Kopbaeva, G.S. (2012), "Management of Credit Risks", Money and Credit, vol.1, pp. 48—50.
  10. Korshikova, T. 2013, "Control and risk management in credit activity of banks", Bulletin of the National Bank of Ukraine, vol. 1, pp. 24—25.
  11. Kruchok, S. (2002), "Credit rate as an indicator of credit risks", Banking, vol.1, pp. 6—11.
  12. Lagutin, V.D. (2012), Kredytuvannia: teoriia i praktyka [Lending: theory and practice: Teaching. Manual], 3rd ed., Znannya, Kyiv, Ukraine.
  13. Maksutov, Yu. G. (2003), "Pricing on credit products — component of the credit policy of a commercial bank", Finances, vol. 3, pp. 24—27.
  14. Mischenko, V. and Plastun, B. (2012), "Monitoring of loans in modern banking practices of Ukraine", Bulletin of the National Bank of Ukraine, vol. 8, pp. 9—13.
  15. The official website of the National Bank of Ukraine (2017), available at: <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 01 december 2017).
  16. The official website of the National Commission, which carries out state regulation in the field of financial services markets (2017), available at: <https://www.dfp.gov.ua> (Accessed 01 december 2017).
- Стаття надійшла до редакції 11.01.2018 р.*